

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК ИҚТИСОДИЁТ
ИНСТИТУТИ**

**САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯСИ ФАКУЛЬТЕТИ
КИМЁ ТЕХНОЛОГИЯСИ ЙЎНАЛИШИ 1-КУРС
175-ГУРУҲ ТАЛАБАСИ АҲМАДОВА ЗИЛОЛАНИНГ
“ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ” ФАНИДАН
“АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ЎЗБЕК
ДАВЛАТЧИЛИГИНИНГ ЮКСАЛИШИ. ИЖТИМОЙ
СИЁСИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА МАДАНИЙ ҲАЁТ”
МАВЗУСИДА ТАЙЁРЛАГАН**

РЕФЕРАТИ

ҚАРШИ – 2013

Режа:

1. Амир Темур давлатининг ташкил топиши ва ўзбек давлатчилиги тарихида янги босқичга асос солиниши.
2. Амир Темур давлати сиёсий тузуми.
3. Амир Темур давлатида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт.
4. Темурийлар давлатида солиқ тизими.
5. Амир Темур ва Темурийлар давлатининг ҳуқуқий асослари.

XIV аср ўрталарига келиб, Чигатой улусидаги барқарорлик Қозонхон вафотидан сўнг (1336-1347) барҳам топди. Сиёсий ва иқтисодий инқироз Амир Қозоғон (1347-1357) даврида янада авж олди. Амир Қозоғон фитна натижасида ўлдирилгач, Чигатой улуси беклари ўзларини мустақил деб эълон қилдилар: Кешда Амир Хожи Барлос, Хўжандда Боязид жалойир, Балхда Ўлжой Буғо Сулдуз, Шибирғонда Мухаммад Хожа Аперди найман, Хутталонда Амир Кайхусрав ва Ўлжой Аперди, Тотканд ва Сарипулда Хизр Ясовурий, Кўхистонда Амир Сотилмиш ҳукмронликни қўлга киритдилар. 1348 йили тахтни эгаллаган Туғлуқ Темур Мовароуннахрда ўз мавқеини тиклаш учун икки марта (1360-1361) юриш қилди. Шу вақтда Туғлуқ Темур хизматига кирган Амир Темур Шахрисабз ҳокими этиб тайинланди. 1362 йилда у Балх ҳокими Амир Хусайн ибн Мусаллаб билан яқинлашиб, мўғулларга қарши иттифок туздилар. Бироқ 1365 йил Илёсхўжага қарши бўлган «Лой жанги»даги мағлубият уларнинг иттифоқига раҳна солади. Самарқандни ишғол қилмоқчи бўлган Илёсхўжа эса сарбадорлардан мағлубиятга учраб, чекинади. Икки амир келиб, Самарқандни эгаллайди. Сарбадорлар бошлиқларининг Амир Хусайн томонидан қатл этилиши ўртадаги иттифокнинг барҳам топишига сабаб бўлади. 1370 йил Амир Темур қўшинлари Балхда Амир Хусайнни мағлубиятга учратди ва шу ерда амирлар қурултойида Амир Темур Мовароуннахр ҳукмдори этиб сайланди. Амир Темур ҳукмронлиги йилларида Чингизхон наслидан Суюргатмиш (1370-1388) ва унинг ўғли Султон Махмуд (1388-1402) расмий равишда тахтни бошқардилар.

Амир Темур Мовароуннахрнинг қонуний ҳукмдори бўлиб олгач, мамлакат ҳудудларини бирлаштиришга киришди. Хоразм устига беш маротаба (1371, 1373, 1375, 1379, 1388) юриш қилди. Шош, термиз, Хисор, Бадахшон, Қундуз ҳукмдорлари тобелик билдирдилар. Мўғулистон устига тўрт марта юриш қилиб, шарқий ҳудудлар дахлсизлигини таъминлайди (1371, 1374, 1375, 1376, 1377). Уч бор Манғишлоқ ҳокими Тўйхожа ўғлон фарзанди, Олтин Ўрда хони Тўхтамишга қарши юриш қилиб, (1389, 1391, 1394, 1395) Олтин Ўрдани мағлубиятга учратди.

Амир Темур 1380 йилдан бошлаб Хуросон юришларини бошлайди. Тус, Нишопур, Сабзавор жангсиз таслим бўлди. Шундан сўнг Амир Темурнинг Эронга қарши уч йиллик (1386), беш йиллик (1392), етти йиллик (1399) амалга оширилади. 1398-1399 (сентябр-март) йилларда Хиндистон юриши, 1401 бил Шомга, 1402 йили Боязидга қарши юришлари муваффақиятли якунланди. Энг асосий юришлардан бири Хитойга қарши мўлжалланган эди. Бу юришга 1404 йил кузидан тайёргарлик бошланди, бироқ Амир Темурнинг 1405 йил 18 февралда вафот этиши Хитой сафарининг амалга ошмай қолишига сабаб бўлди.

Амир Темурнинг давлат бошқарув тизими бутун ҳудудда ягона марказлашган сиёсий тартиб асосига қурилган эди. Давлат ўз таркибий тузилишига кўра харбий-сиёсий тартибларга асосланган эди. Амир Темур ўзига қадар мавжуд бўлган давлатчиликнинг саккизта асосига амал қилади:

- давлат сиёсий жихатдан мустақил бўлиши.
- Давлат ва жамиятнинг сиёсий яхлитлиги бузилмаслиги.
- Давлат ва жамият муайян қонунлар, тартиблар, мафкура асосида бошқарилиши.
- Бошқарув тизими мувофиқлаштириб турувчи қоидалар шакилланган бўлиши.
- Жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар ахволи давлат эътиборида бўлиши.
- Фан ва маданият равнақи тўғрисида доимий қайғуриш.
- Хар бир давлат шарт-шароити, тартибларига кўра давлат жамият ички тараққиёти масалаларини ташқи дунёдаги мавжуд омиллардан фойдаланган ҳолда олиб бориши.

- Давлат тепасидаги кучлар ўтмиш, замона ва келажакни теран тафаккур, мустахкам ийон, ғоят юксак маънавият ва миллатпарварлик ила англамоғи.

Амир Темур давлатчилигининг бу асосларига тўққизинчисини, яъни, жамият ривожини ва барча ижтимоий табақалар, манфаатларини таъминлашини қўшди. Бошқарув икки идордан: даргоҳ ва вазирлик (девон) дан иборат бўлган. Даргоҳни Олий ҳукмдор бошқарган. Даргоҳ фаолиятини бошқариш, унинг девонлар, маҳаллий ҳокимият идоралари билан боғланиб туриш ишларини Олий девон юритган.

Олий девонда-ижроия ҳокимиятида бош вазир, ҳарбий вазир, мулкчилик ва солиқ ишлари вазири, молия вазири турган. Сарҳадлар ва тобех мамлакатлар бошқаруви билан шуғулланувчи уч вазир девонбегига ҳисобот бериб турган. Марказий ҳокимият тизимида шайхуислом, қозикалон, қозий аҳдос (одат бўйича ҳкум чиқарувчи қози), қози аскар, садри аҳзам (вақф ерлари, мулклари мусасаддисини), додхоҳ (шикоятларни қирувчи), эшикоғи, сарой вазири, ясовул ва бошқалар бўлган.

Ўзбек халқи давлатчилиги тарихида Амир Темурнинг хизмати шундаки. У давлатчилигининг бошқарув тизими, ички ва ташқи сиёсатининг тартиб қоидалар, ҳуқуқий асосларини янги тарихий шароитда такомиллаштирди. Ташқи ва ички ғавқулодда воқеалардан воқиф туривчи минг нафар пиёда, минг нафар туя минган, минг нафар от минг чопарлар бўлган. Бутун салтанат бўйлаб бир кунлик йўл оралиғида емхоналар ташкил этилган. Ҳар бир емда 20-200 бошдан от – улов тутилган. Амир Темур мамлакатни бошқаришда ўз яқинларига суянган. Давлат бошқарув ишларида Соҳибқирон ислом қонун-қоидаларига асосланган.

Амир Темур ҳокимият тепасига келгач, барча соҳада мўғуллардан қолган вайронагарчиликни тугатиш ва ободонлаштириши, қишлоқ хўжалиги ва суғориш тармоқларини таъмирлаш ишларига асосий эътибор қратди. Давлат турли тоифага мансуб мулк соҳиблари бирлаштирилди. Қаттиқ интизом ўрганилди. Мамлакатда аҳвол яхшиланиб, ҳунарманд аҳолининг турмуш даражаси яхшиланди. Темур давлатидаги ижтимоий тузум давлат таркибига кирган халқларнинг турли туманлиги, уларнинг бири-бири билан алоқадорлиги, инобати билан боғлиқ эди. Амир Темур мамлакатни бошқаришда аҳолининг ўн иккита ижтимоий гуруҳга бўлганлиги манбаларида қайд этилган. Улар қуйдаги ижтимоий тоифалардир: -саййидлар, олимлар ва шайхлар.

- катта тажрибага эга илмий кишилар.
- Дуо қилувчи тақводорлар.
- Лашкарнинг сипоҳлари, сарҳанг ва амирлар.
- Аскарлар ва халқ оммаси.
- Давлат бошқарув ишларини аъло даражада биладиган маслаҳатгўй доно ва ақлли кишилар.
- Вазирлар, котиблар, девон бошлиғи.
- Тиббиёт аҳли, мунажжим ва муҳандислар.
- Муҳаддислар ва муаррихлар.
- Тасаввуф вакиллари ва орифлар.
- Ҳунармандлар ва санъаткорлар.
- Ажнабий сайёҳлар ва савдогарлар.

Бу ижтимоий тоифалар ёки қатламлар Амир Темур давлатининг маъмурий-бошқарув тизимидаги тартиблар билан алоқадор ҳолда унинг ҳарбий сиёсий характерда бўлганлигини ҳам кўрсатиб турибди.

XV асрда зироатчилик билан шуғулланувчи қишлоқ аҳли орасида бир қисми имтиёзларига эга бўлган ва улар солиқларнинг оз миқдорини тўлашган. Аҳолининг жуда катта қисмини ижарачи-чорикорлар ва жамоа деҳқонлари ташкил этган. Қишлоқлар жамоа ёки қарийа деб юритилган. Унинг мулки бутун жамоа аҳлига қарашли бўлган.

Ҳунармандчилик соҳасида асосий ишлаб чиқарувчи ижтимоий тоифа эркин ҳунармандлар бўлган. Улар шаҳарда яшовчи савдогарлар билан бир қаторда маданий

марказнинг ўрта хол вакиллари саналганлар. Темурийлар даврида солиқнинг асосий тури-хирож бўлган. Ер солиғи ҳосилнинг уч бир қисмигача бўлган. Боғлардан танобона солиғи олинган. Шунингдек, жон солиғи, улоғ, бегар ҳам мавжуд эди.

Ерга эғаликнинг кенг тарқалган турихусусий ер эғалиги бўлган суюрғол эди. XV асрда зироатчилар қандай ер мулкларида яшаб, экин экишларига қараб хирож тўлаганлар. Улар асосан тўрт турга

1. давлат ерларида ишловчи зироаткорлар.
2. Хусусий мулк ерларида ишлайдиган зироатчилар.
3. Ўз ерида ишловчи зироатчилар.
4. Вақф ерларида ишловчи зироатчиларга бўлинган.

Хирож асосан махсулот ёки пул билан олинган. Мағлуб шаҳар аҳолисидан сари шумор (жизья) олинган. Мамлакат хавф остида қолган вақтда фавқулодда солиқ - аворизот йиғиб олинган. Дўкандор хунармандлардан тамға солиғи олинган. Халқ кўплаб хашар ишлари (бегар)га жалб этиб турилган. Шунингдек мулкдорлар ўз мулкларининг қирқдан бир қисми миқдорида закот тўлаб турганлар. Чегарадаги божхоналарда четдан келган савдогарлардан бож ундирилган, маҳаллий савдогарлар эса тағжой солиғи, боғдорлар танобона тўлаганлар.

Амир Темури давлатида ҳуқуқий муносабатлар бошқа Шарқ давлатларида бўлгани каби Қуръони Карим, ҳадисларда баён этилган тартиб - қоидаларга асосланган эди.

Амир Темурнинг ҳуқуқ ва қонун унсурлари «Темур тузуклари»да ўз аксини топган. Бу асарда давлат юмушлари, ҳарбий соҳа, раият ва ижтимоий тузумнинг барча қатламлари ҳақида сўз юритилади. Унда таъкидланишича, дунёвий жихатларни ҳукмдорнинг ўзи, яъни, Амир Темури назорат қилган ва керакли жазони шам ўзи берган. Шариат ишлари билан эса шариат қозиси шуғулланган. Шунингдек, давлат девонининг турли бўғинларида ҳам турлича қозилар фаолият юритган, масалан, лашкар учун махсус қози, раият учун алоҳида қози тайинланган. Амир Темури давлатида ҳуқуқ тизими қуйдагича бўлган:

Шайхулислом-мамлакатда мусулмонларни ножўя ишлардан сақлаш ва савоб ишларга ундаш бўйича масхул шахс. Садрлар-ахли исломга бошчилик қилган. Асосий вазифалари вақфларни назорат қилиш бўлган: шунингдек улар суюрғолни ҳам белгилаб турганлар.

Мутавааллий-садрлар томонидан вақфларни бошқариш ва назорат қилиш билан шуғулланувчи шахс.

Қози-хар бир шаҳар ва вилоятла, девоннинг турли бўғинларида қонунни назорат қилган. Қозилар мартабаси ва даражасига кўра бир-бири билан фарқ қилган.

Мударрис-диний масалалар, шариат, тафсир, ҳадис ва фикҳдан дарс берувчи шахс.

Мухтасиб-бозорларда тарози, нарх-навони назорат қилувчи махсул.

Булар орасида қози ва садрлар ўз ишлар юзасидан шахсан Амир Темурнинг ўзига ҳисобот бериб турганлар. Амир Темури қатъий қонунлар ва тартибларни ўз тузукларида ёзиб қолдирган:-ҳазинабон молия ишларига хиёнат қилса, ўзлаштириб олган маблағи маошидан икки баробар ортиқ бўлса, ортиғи оладиган маоши ҳисобидан ушлаб қолинган:

- агарда сипохий бирор-бир кимсага зулм қилса, уни ўша жабрланган кишига топширганлар ва жабрланувчи ўзи хоҳлаганча жазолаган;
- кишлоқ ёки шаҳар амалдорлари пастроқ тоифадаги кишиларга зулм етказсалар, катта миқдорда жаримага ҳукм этилганлар;
- халққа жабр зулм қилган киши жарима билан ёки дарра билан жазоланган;
- кимда-ким ўғирлик қилса, ўғирланган нарсани қайтариши шарт бўлган ёки қаттиқ жазоланган.

Кишиларга етказилган хар қандай зарар учун, жисмоний зарар учун ҳамда шароб ичиш, зино ишлар билан машғул бўлиши каби жиноятлар шариат қозиси чиқарган ҳукмга биноан жазоланган.

Мўғуллар истилоси ўртаОсиё халқларининг иқтисодий ва ижтимоий ҳаёти ва маданиятига катта талофат етказди, кўп обод жойларни вайронага айлантириб, минглаб кишиларни кириб ташлади. Лекин истилочилар ўрта Осиё халқларининг озодлик кўрашини, уларнинг хўжалик ва маданиятда эришган тажриба ва анъаналарини емириб ташлай олмадилар. Шу боис, Х1У асрнинг 50 йилларига келиб Чигатой улусига қарашли бўлган Мовароуннаҳр майда феодал давлатларга булинган бўлиб, Шаҳрисабз (Кеш) да Хожи Барлос, Хужандда жалойирлар ҳукмдори Боязид, Балхнинг бир қисм ида Қозоғонининг набираси Амир Ҳусайн,иккинчи қисм ида-Улжабуга Сулуз, Бадахшонда-Бадахшон шоҳлари ва бошқа вилоятлар ҳокимлари ўртасида тинимсиз уруш- жанжаллар давом этиб келарди. Шундай қилиб, бир томондан мўғулларнинг истилоси, иккинчи томондан феодалларнинг ўзаро урушлари мамлакат ва халқ бошига катта кулфатларни солди. Бу даврда феодал ўзаро урушларига аралашиб, жаҳон қобилияти ва уддабуронлиги билан элга танилган Амир Темур ибн Тарағай БаҳодирМоварауннаҳ ҳаётида кўрина бошлади.

Амир Темур қандай шахс эди?

Темур тўғрисидаги шов-шувлар, ҳақиқатни ва афсоналар асрлардан асрларга ўтиб, бизнинг кунларгача етиб келган. Совет тарихшунослик илмида унинг серқирра, қарама-қаршиликларга бой фаолиятига фақат бир томонлама баҳо берилди. оқибатда кўпчиликонида Амир Темур фақатгина "қонхўр","босқинчи","золим" шоҳ бўлган,унинг тарихимизда ҳеч бир хизмати йўқ. деган ногўғри тушунча пайдо бўлди Темур ўрта асрнинг йирик шахсларидан биридир.Шунинг учун ҳам унинг шахсига бўлган қизиқиш ҳозирги кунда қадар жуда катта аҳамиятга эга. Амир Темур 1336 йилда Шаҳрисабз яқинида Хўжаилғор қишлоғида туғилди.

Амир Темурнинг болалиги ва ёшлиги тўғрисида расмий маълумотлар йўқ. Аммо айрим манбаларда баъзи тавсилотлар келтирилган. Темур болалигиданоқ ақлу- фаросати ва жасурлиги билан тенгдошларидан ажралиб турган.Унда ёшлигиданоқ тенгқурларини уюштириш ва орқасидан эргаштириш, қалтис вазиятларда ақлий тадбирлар топиш каби ноёб қобилият намоён бўлган. Темур ҳарбий машғулотларнинг сирларини эгаллашга кўпроқ эътибор берган. Мўғулистон хони Туғлуқ Темур Мовароуннаҳрнинг заифлашганидан фойдаланиб 1360 -1361 йилларда ҳеч каэрга қаршиликка учрамасдан Қашқадарёга қадар келиб қолган вақтда, Кеш ҳокими Хожи-Барлос Хуросонга қочиб кетади, Темур эса Туғлуқ Темурга хизматга киради ва 25 ёшга кичик,аммо жуда бой вилоят яъни Шаҳрисабз ҳокимига айланади. Туғлуқ Темурга хизматга киришга мақсадини Амир Темур жаҳон "Темур тўзуқларида" қуйидагича баён этади:" ...Мовароуннаҳр вилоятини қатлу-баротдан қутқариб қолишга қарор қилдим" (Темур тўзуқлари 18 бет). БироқТемур Мўғулистон хонига узоқ вақт хизмат қилмади.Туғлуқ Темур ҳокимияттни ўғли Илёс-Хўжага топшириб, Амир Темурга эса сипоҳсолар (бош қўмондон) лавозимини таклиф этгандан сўнг , у Илёс-Хўжага хизмат қилишдан бош тортиб, бошқа давлатлар билан дипломатик муносабатлар ўрната бошлади.Уларнинг ичида Балх ҳукмдори Амир Ҳусайн бор эди. Амир Ҳусайн Чигатой улусининг ўлдирилган амири Қозоғоннинг набираси бўлиб Мовароуннаҳрга асосий давогарлардан бири саналарди. "Зафарнома"да таъкидланишича Темур ва Ҳусайн дастлаб "дўст тутунишга", ганимларга қарши биргаликда кўрашишга, бир-бирига ҳеч қачон хиёнат қилмасликка Қуёонни ўртага қўйиб қасам ичишади. Темур Ҳусайннинг синглиси Улжой Туркан хотинга уйланиб, иттифоқни қариндошлик ришталари билан мустаҳкамлади.Темур Ҳусайн билан бирга туркманлар устига ва Сейистонга босқинчилик юришлари қилади. Сейистонда Темур ўнг қўли ва ўнг оёғидан яраланади ва натижада деярли қуриб қолади ва бир умр оқсоқланади, шу сабабли ҳам Темурланг, яъни оқсоқ Темур (Европада-Темурланг) деган лақаб олади.Туғлуқ Темур вафот этгандан сўнг Моварауннаҳрдан ҳайдалган Илёсхўжа 1365 йилда қайта қўшинбилан Моварауннаҳга юриш қилади. Ҳусайн билан Темур қўшинтаерлаб, уни Чиноз ва Тошкент яқинида қўтиб олиб жанг қиладилар. Тарихга бу жанг "Жанги лой" номи билан кирган, чунки кучли жала қўйиб,

отлар лойда тойиб кета бошлаган, Оқибатда бу жанг Темур ва Ҳусайннинг мағлубияти билан тугалланди ва улар аввал Самарқандга, кейин Балхга чекинишди. Илёсхўжа эса, ғалабасини мустаҳкамлаш учун Самарқанд сари юрди. Бироқ ўшадаврда Самарқандда сарбадорлар ҳукмронлик қиларди.

Маълумки, сарбадорлар ҳаракати XIУ асрнинг 30- йилларида Хуросонда ижтимоий ҳаракат сифатида бошланди ва мўғулларнинг босқинчилик сиёсати ва уларнинг тартибларига қарши қаратилган эди. "Сарбадор" сўзи "боши дорда" деган маънони билдиради. Сарбадорлар "агар ғалаба қозонсак, халқнинг мўғул зулмидан озод қилган бўла миз, борди-ю ғалабага эриша олмасак, унда дорга осилиш учун таермиз, негаки азоб- уқубатларга ортиқ бардош бериш мумкин эмас" дер эдилар. Бу ҳаракат Самарқандга 1360 йилда кириб келди. Унда ҳунармандлар, дуқондорлар ва ўзларини ғозийлар, деб атаган айрим мадраса муаллимлари фаол қатнашдилар. Илёсхўжа кўшинларининг яқишлашиб келаётганини эшитиб ҳаракат йўлбошчилари- Самарқанд мадрасасининг талабаси Мавлонозода, собиқ пахта саваловчи Абу Бакр Калавий, камонбоп Хўрда ки Бухорийлар жоме масжидига тўпланган 10 мингга яқин аҳолига мурожаат қилиб ислом ва халқни мўғуллардан химоя қилишга даъват этишди. Курилган таергарликдан сўнг, шаҳар аҳолиси Илёсхўжага зарба беради ва мўғуллар Мўғулистонга қайтиб кетишга мажбур бўладилар. Бундан хабар топган Ҳусайн билан Темур Самарқанд сари йўлга чиқдилар ва хийла билан лагерларига сарбадорлар раҳбарларини чақириб олиб, қатл қилдилар. Бироқ, бизгача етиб келган маълумотларга кўра, Темур Мавлонзодани ўлимдан сақлаб қолган, бунга Ҳусайн билан ўрталаридаги ихтилофлар сабабчи ёки Темур Мавлонзода билан алоқада бўлган, деган тахминлар бор. Шу даврдан Темурнинг ғаразгўй, ғоят хасис Амир Ҳусайнга қарши кўраши бошланади. Темурнинг хотини Улжой Туркон оғо (Ҳусайннинг синглиси) вафот этгандан сўнг ва натижада қариндошлик алоқалари ўзилганидан кейин Темур тез орада ғалаба қозонади. Амир Ҳусайн эса Хутталон-Жилен ҳокими Қайхусрав томонидан ўлдирилади. Шундай қилиб 1370 йилга келиб, Темур Мовароуннаҳр ва Хуросоннинг ягона ҳокимига айланди. Кўшинсаркардаларининг курултойи Темурни Мовароуннаҳрнинг ягона ҳукмдори деб эълон қилади. Шу даврдан бошлаб Амир Темур Кўрагоний унвонини олади. "Кўрагон" сўзи-хон куёви деган маънони англатади, ўшадаврда чингизхон насл-насаби билан яқинлик қилиш ҳокимиятга эгалик қилган амирлар учун афзал ҳисобланарди. 1370 йилда Балхда Амир Ҳусайнни енгиб, унинг бева хотини- Сарой Мулкхонимга, Қозонхоннинг қизига уйланади. Темур фаолиятининг биринчи даврида, яъни 1360-1386 йилларда, Мовароуннаҳрда мўғул хонлигидан мустақил кучли марказлашган давлат тўзиш йўлида кўрашади. Мовароуннаҳрни бирлаштиришдан манфаатдор бўлган турк ва тожик зодагонлари билан биргаликда ўзбошимча феодалларга, марказлашиш ва бирлашишга зид ҳаракатларга, мамлакатнинг парчаланган ҳолатда сақлашга интилувчиларга, ўзаро урушларга ундовчиларга қарши кураш олиб борди. Қисқа муддат ичида Темур Амударёнинг ва Сирдарё оралиғидаги ерларни, Фарғона ва Шошни ўзига буйсундириб бирлаштиради. 1372-1388 йиллар орасида Хоразмни тўлабуйсундириш учун 5 марта юриш қилади, ва 1388 йилга келиб Хоразм ерларини таркибига кушиб олади. Темур XIУ асрнинг 80 йиллари ўрталарига келиб, мамлакатда бутунлай осойишталик ўрнатади. Амалда ҳукмрон бўлса ҳам, Темур даврида давлат тепасида Чингизхон авлодидан бўлган Суюрғотмиш (1730-1380 йй) ва Султон Маҳмудхон (1380-1402 йй) расман туришган эди. Темур вафотидан сўнг эса, у тартиб бекор қилинди ва олий ҳукмдорлар ўзини подшо деб эълон қилдилар. Бироқ Темур ҳаётлигида ҳам бу империя том маънода марказлашган давлат эмас эди ва тўрт улусга бўлинган: Хуросон, Журжон, Мазондарон ва Сейистон (маркази Хирот шаҳри) Шохрухга; Ғарбий Эрон, Озарбайжон, Ироқ ва Арманистон (маркази Табриз) Мироншоҳга, Форс, яъни Эроннинг жанубий қисми (маркази Шероз) Умаршайхга; Афғонистон ва шимолий Ҳиндистон (маркази дастлаб Газна, кейинчалик Балх) Пирмуҳаммадга суюрғол қилиб берилган эди. "Суюрғол" темурийлар даврида феодал ер

инъом қилишнинг кенг тарқалган тури эди ва шахзода ҳамда амирларга тожу-тахт олдида кўрсатган катта хизматлари учун шартли тарзда инъом қилинган ер, сув ва уни идора қилиш ҳуқуқи эди. Темурийлар даврида "тархон" ҳам кенг тарқалган эди. "Тархон" деганда ер, мулк ёки бирорта шахс қўлидаги давлат хазинаси фойдасига тўлайдиган солиқ, йиғинларидан ва мажбуриятларидан озод қилиниши тушунилади. "Суюрғол" одатда абадий фойдаланиш учун берилса, "тархон" вақтинчалик берилган инъом эди. Темур давридаёқ улуслар, гарчи марказий ҳукуматга итоат этсалар-да, маълум мустақилликка эга эдилар. Улус ҳукмдорларининг давлат аппарати, мустақил қўшини бўлиб, уларнинг марказий ҳукуматга тобелиги хирожнинг (даромад солиғи) бир қисмини Самарқандга юбориб туришдан иборат эди. Вилоят ва туманларда ҳокимият марказий ҳукумат тарафидан тайинланган доруғалар қўлида эди. Давлат ишлари асосан уч муассаса (девон) қўлида бўлган: девони олий (марказий ижроия органи), девони мол (молия ишлари маҳкамаси) ва девони тавочи (ҳарбий ишлар маҳкамаси). Дин, шариат билан боғлиқ ишлар қози ва шайх-ул-ислом қўлида эди. Темур жаҳон "Тўзуклари"да берган маълумотларга кўра давлатни етти нафар вазир: 1) мамлакат ва раият ишлари бўйича вазир (бош вазир); 2) вазири сипох, яъни ҳарбий ишлар бўйича вазир; 3) эгасиз қолган мол-мулкларни тасарруф этиш ишлари вазири; 4) салтанатнинг кирим чиқим ишларини бошқарувчи вазир, яъни молия ишлари вазири; 5,6,7) сарҳад (чегара) вилоятларининг ишларини назорат этиб турувчи вазирлар бошқарган. Етти вазирнинг барчаси девонбегига буйсўнган. Марказий ҳокимият орган идораларида каби, улус ҳокимлари девонларида каби, вазирлардан бошқа турли табақадаги амалдорлар бўлган. Масалан, шайх-ул-ислом, қози ал-қўзот (олий судя), садри аъзам (вақф ерлари мутасаддийси), арзбеги (шикоятлар қўриб чиқувчи), мухассил (солиқ йиғувчи), ясовул (ҳукмдорнинг шахсий буйруқларини бажарувчи) ва бошқалар. Темур вақти-вақти билан сўроқпуруш, ревизия ва текшириш-тафтиш, тергов қилиш-таҳқиқ ўтказиб турган. Унинг салтанатида мансабини суистеъмол қилиш, ўғри-талончилик, ришват (пора) хўрлик, ичкилик бозлик, маиший бўзуқлик, оғир гуноҳ, ҳисобланиб, бу иш билан машғул бўлганлар қаттиқ жазоланган. Хусусан Яздийнинг ёзишича, Темур ҳатто ножа ҳаракат қилгани учун фарзанди Мироншоҳ, ҳамда невараси Амирзода Пирмуҳаммадларни ҳам халқ олдида тегишли жазога тортган эди. Замондош тарихчиларни эътироф этишича, Темурнинг энг ҳарактерли хусусиятлари-давлат, мамлакат, фуқаронинг ғамхўри эканлиги давлат ишларини оғишмай, қаттиқлик билан бошқарган. Амир Темур исломни тарғиб қилиш, унинг ролини сиёсатининг ахлоқий-мафқўравий омили сифатида кучайтиришга алоҳида эътибор берди. Соҳибқирон даврида ислом динининг ҳақиқий ҳомийси эканини амалда тўлиқ намойиш этди. Барча руҳонийлар бу даврда дахлсиз ҳисобланган. Темур вақф аҳкомини жорий этди. Унинг даромадлари ҳисобидан мадраса, масжид, хонақоҳларни маблағ билан таъмин этди. Диний масалалар, хусусан исломий маросимлар, урф-одатлар ва шариат қонунларининг бажарилиши устидан мансаблар жорий этди. Улар мутавааллий, муфтий, қозикалон, мухташий номлар билан аталарди. Маълумки, Амир Темур ҳаётида учта пири бўлган. Улардан Саид Барақа, унинг учун алоҳида эътиборга, ҳурматга сазовор бўлган пир ҳисобланган. Саид Барақа Темур" қилич билан ниманики қўлга киритган бўлса, шулардан тоат-ибодат, ҳамда фатволар бериб дуогуйлик билан мустаҳкамлаб беришга ҳаракат қилади". Шундай қилиб, Амир Темур режа ва мақсадларини амалга оширишда мулкдор зодагонларга, ҳарбий кишиларга ва халққа таъсир этаётган руҳонийларга таянган. Темур ҳукмронлиги даврида ижтимоий-иқтисодий ҳаёт да сезиларли ўзгаришлар юз берди. Чиқишида ни тиклаш ва ривожлантириш тадбирлари кўрилди. Янги суғориш каналлар қазилиши ва айрим эскиларининг тикланиши, экин майдонларининг кенгайишига олиб келди. Ғалла, пахта ва бошқа анъанавий қишлоқ хўжалик экинлари билан бир қаторда янги зиғир, полиз экинлари (масалан, қовуннинг "Мири Темур" нави), хурмо экила бошлаган. Темур фармонида кўра экинзорлар яқинига ўтов ўрнатиш қўшни раҳбарларига тақиб қўйилган. Унинг фармонида кўра янги қишлоқлар вужудга келди, айниқса,, Самарқанд атрофида, бу эса деҳқон аҳолисининг

фаровонлашувига, энг муҳими-қишлоқ ва шаҳар аҳолисининг ўзаро кенгайишига, деҳқонларнинг маҳсулотлари билан шаҳарликларнинг ҳунармандчилик буюмлари айир бошлашга ёрдам берди. Ҳунармандчиликнинг қадимги тармоқлари-тўқувчилик ва тикувчилик янада ривожланди, қурол аслаҳанинг хилма-хил турлари, заргарлик, қоғоз ишлаб чиқариш жадал тараққий этди. Темур ва темурийлар даврида ер-сув, ҳунармандчилик қорхоналарининг катта қисми подшо хонадони ва феодаллар қўлида бўлиб, меҳнаткаш халқ ерни ижарага олиб, бир қатор солиқ ва жарималар тўлашга, турли-туман юмушларни бажаришга мажбур эди. Улар ичида "хирож"- ҳосилнинг 0,4 улуши, "аворизот"- урушлар даврида олинадиган солиқ, "жон солиғи"- номусулмонлардан олинадиган солиқ, "доругаш", "миробона", "закот", "боштамға", "пешкали", "совари" ва бошқалар. "Бегар" деб аталадиган ҳашар ўшадаврнинг жуда оғир мажбурияти ҳисобланарди. Шаҳар деворлари, саройлар, масчит ва мадрасалар, йўллар ва кўприклар, қалъалар ва бошқа давлат аҳамиятига эга бўлган бошқа бинолар қуришга ва шунга ўхшаш ишларга деҳқон аҳолисини зўрлаб жунатганлар. Шу билан бирга, Темур давлатида деҳқонларнинг фидоийлиги эътиборга олинган. Масалан: бирор шахс ўзлаштирилмаган ерни ишлаб яроқли ҳолга келтирса, экин экса, бир йил солиқдан озод этилган, иккинчи йилни хоҳишга қараб хоҳласа тўлаган, учинчи йили умумий солиқ қонунига буй сўнган. Баъзи вақтларда алоҳида туманлар аҳолиси вақтинчалик солиқлардан озод э тилган. Бундай енгиллик берилиши қишлоқ хўлигини барқарор равишда ривожланишига ёрдам берди. Бу даврнинг солиқ сиёсатининг ижобий томони шунда эдики, жорий этилган қонунларга қатъий риоя қилинган, ҳукмдорларнинг ўзбошимчаликларига йўл қўйилмаган. Темур ҳукмронлиги даврида ички ва ташқи савдонинг кенгайтиришга катта эътибор берилди, Самарқанд ва бошқа шаҳарларда савдо расталари, бозорлар ва йўлларни ободонлаштириш тадбирлари кўрилди, карвон йўлларида янги карвонсаройлар қурилди, шарқдаги ва ғарбдаги мамлакатлар билан тижорат иқтисодий алоқаларни мустаҳкамлашга ҳаракат қилинди. Темур бошқа ҳукмдорлардан фарқ қилиб давлатни бошқаришда кенгаш, маслаҳат яъни қрултойлар ўтказиб турарди. Шарофиддин Али Яздий маълумотида кўра, бу қурултойларда мамлакат ва давлатнинг хўжалик соҳасидаги ҳамда ҳарбий аҳвол ҳақидаги энг муҳим масалалари муҳокама этилар, мамлакат ва давлат учун зарурий ҳисобланган ишларни бажаришда бирлаштириб ҳаракат қилишга қаратилган қарорлар қабул қилинар, тадбирлар белгиланар эди.

Темур буюк империя барпо этар экан, у ҳақиқий юрт эгаси сифатида жамики моддий бойликларни, ҳунармандлар, санъаткорлар, меъморлар, олимларни Мовароуннаҳрга олиб келарди ва бу ердаги ички ресурсларни ҳам ишлатиб шаҳар ва қишлоқларни ободончилиги ҳамда аҳолининг осойишталиги учун сарфлади. Бунга Самарқанд, Бухоро, Хирот, Тошкент, Шаҳрисабз, Туркистон ва бошқа кўплаб шаҳарлар, улардаги ҳашаматли иморатлар тарихий гувоҳдирлар.

Амир Темур фаолиятининг иккинчи даврида (1386-1402 йй) арбий ҳаракатларни, урушларни Мовароуннаҳр ва Хурсондан ташқарида олиб борди. Темур кўпжанг қилган, лекин улардан "уч йиллик", "беш йиллик", ва "етти йиллик" ҳарбий юришларни айниқса, машҳур бўлган. Ҳарбий тарих Амир Темурни ўртаасрлар тарихидаги энг йирик лашкар бошларидан бири бўлган кўраги ерга тегмаган саркарда деб тан олади. Инқилобга қадар Франция ва Россия ҳарбий академияларга унинг ҳарбий санъати махсус дарс сифатида ўқитилиб келинган. унинг қўшини даврида энг қудартли ҳисобланган эди. Темур ҳар бир жанг режасини барча қисмлар учун тактик йўл йўриқларни ўзи ишлаб чиқарди. Темур ўрда си жамиятнинг ҳарбий - феодал шакли эди. Армия амалда ижтимоий қобик бўлиб, унинг ичида феодал муносабатлар ўсиб етиларди. Империя туманларга бўлиниб, ҳар бир туман ўн минг сипоҳ етказиб берадиган ҳудудни билдирар эди. Буюк империясини тўзишда Темур жаҳон жасур қўшинига таянган эди. Бу борада у жаҳон "Темур тўзуклари" да шундай деган: "Амирлар, сипоҳсолар, баҳодирлар билан иттифок бўлиб, уларнинг мардлигу мардонаворлигига таяниб, шамшир зарби

билан йигирма етти подшоҳни тахтини эгаллади. Эрон, Турон, Рум, Магриб, Шом, Миср, ИрОқи араб ва ИрОқи ажам, Мозандарон, Филонот, Ширвонот, Озарбайжон, Форс, Хуросон, Дашти жете, дашти кипчок, Хоразмда, Қобулистон, Бохтарзамин, Ҳиндистонга подшоҳ бўлиб, ҳукм сурдим"("Темур тўзуклари", 54 бет) Дарҳақиқатни, Темур салтанатининг чегаралари шимолда Волга дарёсидан жанубда Ҳиндистондаги Ганг дарёсигача, Шарқда Хитой девори ва Ғарбда ўртаЕр денгизигача катта ҳудуди ичига олди.

Темур 1376-1395 йилларда Олтин ўрда хони Тўхтамишга қақшаткич зарба бериб, унинг пойтахти Сарой Беркани эгаллайди. 1386 йилги уч йиллик, 1392 йилдаги беш йиллик ва 1399 йилги етти йиллик рушулари натижасида Эронни 1392-1397 йилларда Арманистон ва Грўзияни, 1398-1399 йилларда Ҳиндистонни, 1400 йилда Миср сурия ерларини босиб олди. 1402 йилда Анкара яқинида Усмон тўқрларнинг султони Боязидни асир олди. Объектив равишда бу урушлар босқинчилик урушлари эди, лекин шу нарсани таъкидлашимиз жоизки, Олтин ўрда забот этилиши рус халқларини 2,5 асрлик мўғуллар истилосидан қутқариб, мустақиллигини қўлга киритишга сабаб бўлди. Бу борада рус тарихчилари Б.Д. Греков ва А.И. Якубовский бундай ёзадилар: "Темурнинг Тўхтамиш устидан қозонган зафари, Астрахан ва, айниқса,, Олтин ўрда пойтахти Берке-Саройнинг 1395 йилда таланиши ҳамда ёндирилиши нафақат ўша даврдаги жануби- шарқий Европа учун эмас, балки Рус учун ҳам ғоят катта аҳамиятга эга бўлди. Рязан тупроғини босқинчиларча талаган ўша Оқсоқ Темур Тўхтамиш устидан қозонган ғалабаси билан объектив тарзда ўзи билмаган ҳолда Рус ерига хизмат кўрсатди". Боязид Йилдирим устидаги ғалаба эса, Усмон туркларнинг Болқон славянларнинг ерларини босиб олиш режаларини 50 йил орқага суриб юборди.

Темурнинг вақтинчалик урушларини фақатгина ўлжа ортириш мақсадини кўзлаган дейиш хато бўлар эди. Чунки у олдига жаҳон савдо қарвонлари ҳаракат қилаётган йўللарга ҳукмронлик қилишни мақсад қилиб қўйган эди. У савдо қарвонлари ҳаётида му

ҳим ўрин тутган Азов, Сарой, Урганч каби савдо шаҳарларини хонавайрон қилиш ҳам, барча савдо йўлларини ўртаОсиё орқали ўтишига эришишга қаратилган эди. Шу боис, 2Темур 1404 йилда Хитойга қарши юришга тайёрлана бошлади. ва 1405 йилнинг кишида 200 минг кишилик қўшин билан ўтрор шаҳрида тухтаган пайтида 18 февралда зотилжам касалидан вафот этади ва бу юриш якунланмай қолади. Амир Темурнинг Саркардалиқ маҳорати дунё аҳамиятига эгадир ва жаҳон ҳарбий академияларда маҳсус ўрганилади.. Амир Темурнинг ҳарбий юришларида эришган ғалабалари, ташқи ва ички сиёсатида ўтган одилонга йўли давлатни қудратини ошириш ва жаҳон микесидида кўтарилишида ҳал қилувчи омил бўлди. Хорижий мамлакатлар билан алоқалар ўрнатиш ва муносабатларни ривожлантириш тадбирлари олиб борилди. Европа мамлакатларидан Ҳиндистон ва Хитойга олиб борадиган халқаро савдо йўли - "Буюк ипак йўли" нинг барча асосий юналишларини эгаллаб олган Темур, уни тикланиши ва кенгайтиришга аҳамият берди. Бу йўлда қарвонларнинг хавфсизлиги таъминланди. Бу эса бир-биридан иқтисоди, халқ турмуш-тарзи, дини, маънавий-моддий маданияти жиҳатидан фарқланувчи мамлакатларнинг ўзаро алоқасини ривожлантиришга имкон берди. Амир Темур қатор хорижий мамлакатлар билан дипломатик алоқалар ўрнатган эди. У Византия, Венеция, Генуя, 2Испания-Кастилия, Франция, Англия билан янги даврдаги Европанинг йирик давлатлари билан алоқа ўрнатиш ва мустаҳкамлаш соҳасида фаолият олиб борди. Ғарб ва Шарқда уни доно раҳбар, ҳарбий санъат устаси сифатида тан олишган. XV асрда Темурга "Европа халосқори" деган ёдгорлик ўрнатилган. XV1 асрда К.Марло "Буюк Темурлан" деган пьеса яратди, А.Г.Гендел XVШ асрда "Темурлан" деган опера ёзди.

Амир Темурнинг ҳарбий ва сиёсий фаолиятдан маълумот берувчи қимматли манба Темур тўзуклари" ҳисобланади. Унда барча воқеалар Амир Темур номидан ҳикоя қилинади. асли эски ўзбек тилида ёзилган бу асар, форс инглиз, урду, франтсўз, рус ва

Ҳозирги ўзбек тилига ўгрилган. У икки қисм дан Темурнинг Мовароуннаҳрда салтанатни киритиш учун олиб борган урушлари ва бу борада ўтказган кенгашлари, амирлар билан олиб борган мўзоқаралари ҳақидаги тафсилотлар диққатни жалб қилади.

Иккинчи қисм ида Амир Темурнинг давлатни бошқариш,да кимларга таяниш, тожу тахт эгаларининг тутуми ва вазифалари, вазир ва унинг бошлиқларининг сайлаш, сипоҳларнинг маоши, мамлакатни идора этиш тартиби, давлат арбоблари ва қўшинбошлиқларининг бурчаи ва вазифалари,амирлар, вазирлар ва бошқа мансабдорларнинг тақдирлаш тартиби ва бошқалар ҳақидаги тузуклари, яъни йўл – йўриқлари, қонун-қоидалари, насихатлари ўрин олган. Шу боис бу асар даврида кўплаб шоҳ ва шахзодалар учун зарур бўлган. Уни кўплаб ҳукмдорлар кутубхоналарида сақлаб, ундан давлатни идора қилиш санъатни ўрганганлар. Бу борада рисолада берилган давлатни идора қилишдаги оғликни қоида эътиборга моликдир.

1. Исломи дини ва саҳариат қоидаларига риъа қилиш;
2. Турли табақалар, тоифалар билан биргаликда бамаънафъ ишни ва сиёсий юргизиш.
3. Тадбиркорлик, фаоллик ва ҳушёрлик, эҳтиёткорлик билан иш кўриш;
4. Давлат ишларини салтанат қонунларига асосланиб бошқариш,;
5. Амирлар ва сипоҳлар билан яхши муносабатда бўлиш, уларга иззат ва ҳурмат кўрсатиш;
6. Адолат ва инсоф билан иш кўриш;
7. Саидлар ва уламою- машоих, оқил, у -донолар, муҳандислар, тарихчиларга иззат ва ҳурмат кўрсатиш;
8. Азму - жазм билан иш тўтиш;
9. Раият (оддий халқ)нинг ҳол- аҳволдан доимо огоҳ бўлиш.
10. Турк, тожик, арабу аҳамнинг турли тоифаларидан паноҳига кирган кишиларга ҳурмат билан қараш;
11. Фарзандлар ва қариндошлар, ошна -оғайни, қуни-қушнларга ҳамма вақт бирдек иззат ва ҳурмат кўрсатиш;
12. Дўстдўшманлигига қарамай ҳар жойда ҳам сипоҳларни ҳурматлаш. Амир Темурнинг қарашлари ва давлат бошқарув усуллари даври учун қанчалик муҳим бўлган бўлса, Ҳозирги кунда ҳам аҳамиятини йўқ. Отгани йўқ ва мустақил Ўзбекистонни мустақамлашда ундаги фикр, ҳулоса, насихатлардан фойдаланилмоқда. Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов бежиз таъкидламаганидек: "Амир Темур тузукларини ўқисам худди бугунги замоннинг катта катта муаммоларига жавоб топгандек бўламан". Темурнинг жаҳонгирлик қоидаи ҳақиқатни сийат-саломатлик, ҳақиқатни-тартиб, ҳақиқий адолат деб тушунилган. Асосий шиори эса "русто-рости", яъни маъноси "қуч адолатда". Ибн Арабшоҳ асарида қуйидагича ёзади: "Темур тамғасининг нақши "русто-рости" бўлиб, ҳақгўй бўлсанг нажот топасан демакдир". Темур учун адолат масаласида оддий фуқаро ҳам, амалдор ҳам тенг эди. Бу борада, яна бир эътиборли томони шу эди, Темурнинг вазифаларидан иккитасига ўта маъсулиятли, ҳар қандай шароитда ҳам соҳибқиронни ўзини кўзатиш, уни доим тўғрилиққа давлат этиш вазифаси юклатилган эди. Темурнинг фарзандларига қилган васиятида: " Миллатнинг дардларига дармон бўлмоқ вазифангиздир. Заифларни кўринг, йўқ силларни (бойлар) зулмига ташламанг. Адолат ва яхшилик қилмоқ дастўингиз, раҳбарингиз бўлсин". Амир Темур фаолияти ва унинг тузуклари инсоният тарихида тенги йўқ. Марказлашган давлатчиликка, қонунчиликка асос солиш билан дунёнинг кўпмамлакатларида ўрганилиб, Ҳозирги кунда ҳам муҳим аҳамиятга эга. Дарҳақиқатни, Ватанни севиш, кадрлаш, унга сидқидилдан хизмат қилиш, унинг жаҳон микесига чиқариш учун ҳарқат, озолик, тенглик, ҳушёрлик, инсонпарварлик, ҳақиқий миллий ифтихор, меҳнат севарлик, ахлоқий поқлик, меҳр-оқибат, ҳақгўйлик, саховат, биродарлик, илм-фанни кадрлаш каби фазилатларни қозониш ва уларни такомиллаштириш учун муҳимманбалардан бири. Миллий мустақил икка эришганимиздан кейин Амир Темурнинг ҳаёти ва фаолиятига

муносиб баҳо бериш, иззатини ўрнига қуйиш, атрофлича ўрганиш учун кенг йўл очилди. Республикамиз Президенти И.А.Каримов ўзи ташаббускор бўлди Амир Темур фаолияти ва унинг Тўзуклари бугунги Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида шаклланиши, қудратли давлатни барпо этиш, умуман давлатчилик асосларини қайта тиклаш, миллий истиқлол мафқўрасини шакллантириш, халқимизнинг миллий гурўини, онгини юксалтириш, ўзлигини англаш, келгуси авлод аجدодларимиз билан фахрланишга ўргатишда ўлкан манба. 1996 йилни Амир Темур йили деб эълон қилинди ва мамлакатимизда кенг нишонланди. Тошкент, Шаҳрисабз, Самарқанд, шаҳарларида унга ҳайкаллар ўрнатилди. Тошкентда Темурийлар тарихи давлат музейи очилди . ЮнесКО қарори билан Амир Темур юбилеи жаҳон миқёсида нишонланди. Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишланган тадбирлар дунёнинг 50 дан ортиқ мамлакатада ўтказилди. Бир қатор мамлакатларда Конрад Аденаур ва Ҳалқаро Амир Темур жамғармаси ҳамкорлигида илмий анжуманлар бўлиб ўтди. ЮнесКО раҳбарлигида Парижда бу санага бағишланган маданият ҳафталиги бўлиб ўтди. Нафақат Ватанимизда, балки хорижий мамлакатларда ҳам Амир Темур фаолиятига чуқур ҳурмат, иззат икром билан қаралиши; Темурийлар давлати тарихини ўганиш борасида илмий тадқиқотлар олиб борилиши Соҳибқирон ғояларининг ҳамон долзарблиги ва ҳаётийлигининг эркин мисолидир.

Адабиётлар:

1. И.А.Каримов тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., Шарқ, 1998
2. Ўзбек халқи давлатчилиги тарихи концепцияси. Ўзбекистон тарихи. 1999 йил, 1-сон
3. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т., Шарқ, 2000
4. А.Сагдуллаев ва бошқ. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. Т., Академия. 2000
5. Темур тузуклари Т., Ғ.Ғулом, 1997
6. Ш.Али Яздий. Зафарнома. Т. Камалак, 1994
7. Ибн Арабшоҳ. Темур тарихи. (1-2 китоб) Т., Мехнат, 1992